

به نام خدا

تعیین نیازهای آموزشی و ترویجی کشاورزان معلول

مطالعه موردی جمهوری اسلامی ایران

خدمات ترویج، آموزش و ارتباطات

قسمت: تحقیق، ترویج و آموزش

بخش: توسعه پایدار

(سازمان خواربار و کشاورزی سازمان ملل)

(رم؛ ایتالیا، ۲۰۰۳)

۱۳۸۴

وزارت جهاد کشاورزی

معاونت ترویج و نظام بهره‌برداری

دفتر مطالعات و طراحی ترویج و نظام بهره‌برداری

■ وزارت جهاد کشاورزی، معاونت ترویج و نظام بهره‌برداری، دفتر مطالعات و طراحی ترویج و نظام بهره‌برداری، تلفن: ۸۸۹۲۵۳۵۲

عنوان:	تعیین نیازهای آموزشی و ترویجی کشاورزان معلول (مطالعه موردی جمهوری اسلامی)
نگارش:	سازمان خواربار و کشاورزی سازمان ملل (فائو)، رم؛ ایتالیا، ۲۰۰۳
مترجم:	حسین محمودی
ویرایش تخصصی:	غلامحسین صالح‌نسب
ویرایش فنی - ادبی:	لیلا قاسمی‌نیا
هماهنگی تولید:	گروه اطلاع‌رسانی و ارتباطات علمی - پژوهشی
ناظر و هماهنگ‌کننده انتشار:	لیلا قاسمی‌نیا
ناشر:	دفتر مطالعات و طراحی ترویج و نظام بهره‌برداری
حروفچینی:	شرکت فراسونگران امروز
تکثیر و صحافی:	یاوران‌دیش
تاریخ انتشار:	تابستان ۱۳۸۴
شمارگان:	محدود

امروزه اهمیت توسعه روستایی و نقش حیاتی آن در توسعه و پیشبرد کشورها - بویژه کشورهای در حال رشد - بر هیچ کس پوشیده نیست و به‌باور کارشناسان و دست‌اندرکاران امر، تحقق این مهم بیش از هر چیز در گرو توسعه منابع انسانی است. به همین اعتبار، اولویت رشد و توسعه منابع انسانی بر سایر وجوه توسعه روستایی، امری انکارناپذیر می‌نماید. به دیگر سخن، منابع انسانی، عامل کلیدی و پیش‌شرط ضروری برای دستیابی به توسعه پایدار روستایی است. توسعه منابع انسانی در این معنا، مستلزم بهره‌گیری از تجارب دیگران و در نتیجه، کاربرد روشهای اطلاع‌رسانی است. تألیف و نگارش کتب و مقالات سودمند، انعکاس و انتشار نتایج پژوهشها و مطالعات به صور مختلف و نیز ترجمه آثار ارزنده، زمینه را برای گسترش افق دید صاحب‌نظران، سیاست‌گذاران و مجریان هموار می‌کند و موجبات دگرگونی ساختار اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و شیوه‌های تولید و نوع معیشت روستاییان را فراهم می‌آورد.

معاونت ترویج و نظام بهره‌برداری وزارت جهاد کشاورزی در راستای رسالت خویش به عنوان یکی از عوامل اجرایی توسعه منابع انسانی در مناطق روستایی، در کنار فعالیتهای اجرایی و پژوهشی، اقدام به تهیه، ترجمه، چاپ و انتشار نشریات مختلف می‌کند که نوشتار حاضر یکی از آنهاست.

بدون شک، تهیه و انتشار هر نوشتاری کاری است گسترده که جز از رهگذر تلاش و کوشش جمعی میسر نمی‌گردد. از این رو، از کلیه کسانی که به‌نحوی ما را در آماده‌سازی این اثر یاری داده‌اند، جناب آقای صادق احمدیان پور، رئیس گروه اطلاع‌رسانی و ارتباطات علمی - پژوهشی که در هماهنگی تولید این اثر نقش داشته‌اند و از سرکار خانم لیلا قاسمی‌نیا که ویراستاری، بازخوانی، کنترل و هماهنگی و نظارت بر انتشار آن را به عهده داشته‌اند و همچنین از سرکار خانم لیلا اسکندرپور، حروفچین محترم و تمام

کسانی که در مراحل مختلف، حقوقی بر عهده داشته‌اند، صمیمانه سپاسگزاری کرده، برای همگی آنان از درگاه ایزد منان آرزوی توفیق روزافزون داریم. شایان ذکر است که انتشار این آثار لزوماً به معنای تأیید تمامی محتوای آنها نیست بلکه همان گونه که پیشتر ذکر گردید، منظور انعکاس و انتشار نتایج پژوهشها و مطالعات و عرضه اطلاعات روزآمد به دست‌اندرکاران و علاقه‌مندان در جهت تجربه‌اندوزی و به‌کارگیری تجربیات سودمند از سوی آنان در راستای رفع نیازهای روستایی است.

بدیهی است که برخورداری از رهنمودهای سازنده اساتید، محققان، علاقه‌مندان و دست‌اندرکاران امر، مشوق ما در ادامه راهی خواهد بود که مقصدش هر چه پربارتر کردن ادبیات توسعه روستایی این مرز و بوم پهناور است.

امید آن که به یاری پروردگار متعال و ارائه رهنمود از سوی شما، تلاش ما قرین موفقیت گردیده، مقبول نظر صاحبان نظر افتد.

و من... التوفیق

معاونت ترویج و نظام بهره‌برداری

دفتر مطالعات و طراحی ترویج و نظام بهره‌برداری

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۷	گفتار نگارنده
۹	تشکر و قدردانی نگارنده
۱۱	تشکر و قدردانی مترجم
۱۲	کلمات اختصاری
۱۳	مقدمه
۱۴	پیشینه موضوع
۲۰	منطقه مورد مطالعه
۲۳	منابع انسانی
۲۴	افراد معلول
۲۶	روش تحقیق
۲۹	یافته‌ها
۲۹	کشاورزان معلول
۲۹	افراد معلول، کشاورزی و ترویج
۳۶	مشکلات و راهکارها
۳۸	خویشاوندان کشاورزان معلول
۴۰	دستیاری کشاورزان معلول
۴۲	توصیه‌ها و انتظارات
۴۳	نظرها و توصیه‌های متخصصان و کارشناسان ترویج
۵۱	جمع‌بندی و پیشنهادها
۵۹	منابع و مأخذ
۶۱	پیوستها

گفتار نگارنده

شمار کشورهای متأثر از بلایای ناشی از عوامل انسانی، از متوسط ۵ مورد در دهه ۱۹۸۰ به ۲۲ مورد در سال ۲۰۰۰ رسیده است. این رشد ناخوشایند، بیش از هر چیز مستلزم تأکید بر توانبخشی مردان و زنانی است که بر اثر این جنگها و یا به هر دلیل دیگر، دچار معلولیت جسمی شده‌اند، تا از این رهگذر، حقوق آنان در بهره‌مندی از یک زندگی عادی در جامعه، تأمین و تضمین شود. بسیاری از این معلولان، ساکن روستا هستند و کشاورزی، ممر اصلی درآمد و امرارمعاش آنها به شمار می‌آید. اما به رغم معلولیتشان، هیچ گونه توجه ویژه‌ای از سوی دست‌اندرکاران ترویج به آنان صورت نمی‌گیرد. نظر به تأکید روزافزون بر تدوین رهیافتهای ترویج کشاورزی "ارباب رجوع - محور" (مخاطب مدار)، فائو در سال ۲۰۰۱، مطالعه‌ای را به منظور بررسی و تعیین نیازهای آموزشی و ترویجی کشاورزان معلول، در نواحی روستایی کشور جمهوری اسلامی ایران به عمل آورد که نوشتار حاضر، ماحصل این مطالعه مشروح و منحصر به فرد می‌باشد.

امید می‌رود آن دسته از کشورهای عضو فائو که با چالش‌هایی در زمینه توانبخشی معلولان روستایی، به عنوان شهروندان مفید و مؤثر، مواجه هستند، از یافته‌ها و توصیه‌های این مطالعه برای تدوین راهبردهای ترویج و آموزش کشاورزی ویژه این قشر که اغلب فراموش شده‌اند، اما در عین حال بسیار برای جوامع کشاورزی مهم هستند، بهره‌برداری لازم را به عمل آورند.

استر زولبرتی

رئیس خدمات ترویج، آموزش و ارتباطات

مقر اصلی فائو، ایتالیا؛ رم

SDRE @ fao.org

تشکر و قدردانی نگارنده

از تمامی افرادی که به لطف الهی در تدارکات فنی، تهیه اسناد مطالعاتی، تسهیل امور مربوط به پژوهش این مطالعه و تهیه گزارش اولیه و همچنین جمع‌آوری اطلاعات میدانی، تجزیه و تحلیل این گزارش و ... نقش و همکاری داشته‌اند، بویژه از استادان بزرگوار و ارجمندی که نامشان یاد شده است، تشکر و سپاسگزاری می‌شود.

سپاس و قدردانی جهت تدارک فنی این نوشتار از:

۱- آقای ام. کلیم قمر (مسئول و کارشناس ارشد ترویج و آموزش کشاورزی)؛

از فائو (FAO)، رم

برای طرح مطالعه، سرپرستی فنی مطالعه، بازبینی گزارش اولیه، اصلاح

آن و تهیه گزارش نهایی، تهیه نسخه نهایی برای چاپ

۲- آقای دکتر اسماعیل شهبازی (مشاور ملی، استاد پژوهش در آموزش

ترویج و توسعه روستایی، عضو فرهنگستان علوم)؛ از تهران

برای تهیه اسناد مطالعه، مصاحبه شخصی، جمع‌آوری اطلاعات میدانی

و تجزیه و تحلیل آن، تهیه گزارش اولیه مطالعه

تشکر و سپاسگزاری از تسهیلگران مطالعه در میدان پژوهش، از:

آقایان؛

۱- دکتر عباس نوروزی (دکترای ترویج کشاورزی)؛ از تهران

۲- مهندس غلامرضا رعیت پناه (کارشناس ارشد ترویج کشاورزی)؛ از

مازندران

۳- مهندس آرش ستوده (کارشناس کشاورزی)؛ از تهران

۴- جمال ام. احمد (نماینده فائو نزد جمهوری اسلامی ایران در تهران)

و سپاس و تقدیر از آقای غلامرضا رعیت پناه جهت تهیه عکسهای استفاده شده در این مطالعه.

تشکر و قدردانی مترجم

در جامعه‌ای که تعالی اجتماعی هدف است، شأن و منزلت انسانها به قدری بالاست که آموزش به افراد جامعه در راه رسیدن به بالاترین درجه توانمندی، یک ضرورت است.

این ضرورت برای افرادی که به هر دلیل، دچار معلولیت شده‌اند، اهمیتی دوچندان می‌یابد.

جای امیدواری است که پژوهش حاضر، سرآغازی بر تداوم تلاش در جهت آموزش و ترویج کشاورزی برای کشاورزان معلول باشد.

بر خود لازم می‌دانم علاوه بر قدردانی و سپاس از استاد محترم، جناب آقای دکتر اسماعیل شهبازی، از عزیزانی که به نحوی شایسته همکاری داشته‌اند، جناب آقایان غلامحسین صالح‌نسب و صادق احمدیان‌پور و همچنین خانمها لیلا قاسمی‌نیا و شبیم وثوقی که در ویرایش تخصصی این ترجمه و مراحل مختلف چاپ و نشر نوشتار یاریم نموده‌اند، صمیمانه تشکر و قدردانی نمایم.

حسین محمودی

بهار ۱۳۸۴

واژه‌های اختصاری

FAO = Food and Agriculture Organization of the United Nations	سازمان خواربار و کشاورزی سازمان ملل
ILO = International Labour Organization	سازمان بین‌المللی کار
NWO = National Welfare Organization	سازمان بهزیستی
PPD = People with physical disabilities	افراد معلول
WHO = World Health Organization	سازمان بهداشت جهانی

مقدمه

از دیرباز، همه اعضای خانواده‌های روستایی کشاورز، مخاطبان ترویج کشاورزی بوده‌اند که در بین آنها، ممکن است افراد دارای معلولیت جسمی (PPD) هم وجود داشته باشد.

در شهرها و حومه شهرهای بزرگ، افراد معلول معمولاً این شانس را دارند که با حضور در مدارس فنی یا مراکز آموزش حرفه‌ای ویژه، مهارتهایی متناسب با انواع مشاغل گوناگون کسب کنند. معلولان مهارت یافته، بعد از چندین سال حضور در این مراکز، ممکن است این قابلیت را پیدا کنند که وارد فعالیتهای تولیدی یا خدماتی شوند، تا بدین وسیله با استفاده از یک منبع درآمد همیشگی، زندگی خود را بدون وابستگی به دیگران اداره کنند. در حالی که معلولان روستایی به ندرت چنین فرصتهایی در اختیار دارند، زیرا آنها در روستاهایی زندگی می‌کنند که یا هیچ دسترسی به مراکز آموزشی و مدارس فنی و حرفه‌ای ندارند و یا اگر دارند بسیار اندک است.

آن دسته از معلولان روستایی که شغل خانواده‌هایشان، کشاورزی است، اغلب مایل یا مجبورند به خانواده‌های خود در فعالیتهای کشاورزی کمک کنند

اما بسیاری از افراد معلول، نه آموزش مناسبی دریافت می‌کنند و نه در حرفه‌ای مهارت می‌یابند و چون نمی‌توانند مشارکت فعالی در عرصه فعالیتهای کشاورزی داشته باشند، به ناچار بی‌فایده باقی می‌مانند.

مشکل اصلی معلولان روستایی، عدم دسترسی و یا دسترسی بسیار ضعیف به مؤسسات آموزشی ویژه، مراکز حرفه‌ای و نهادهای ترویج روستایی و کشاورزی است که باید آنان را در کسب دانش فنی مناسب یاری دهند. بدین ترتیب آنها نه قادرند نقش و مسئولیت مفیدی در خانواده‌هایشان بر عهده بگیرند و نه می‌توانند مستقلاً به فعالیتهای مختلف کشاورزی بپردازند.

این روند به تدریج، به بیکاری مطلق معلولان روستایی منجر می‌شود و این گمان را ایجاد می‌کند که افراد معلول نمی‌توانند کارایی داشته باشند و به همین دلیل، سربرار خانواده‌هایشان هستند. از دیگر پیامدهای چنین وضعیتی آن است که افراد معلول، قابلیتها و به تبع آن، زندگی خود را بهبود و بی‌ثمر تصور می‌کنند. مطالعه حاضر، در پاسخ به این مشکل جدی و با هدف تعیین نیازهای آموزشی و ترویجی افراد معلول درگیر در فعالیتهای کشاورزی خاص مناطق خود صورت گرفته است تا از این رهگذر، برنامه‌های ویژه آموزشی و ترویجی مناسبی برای آنها تدارک شود.

پیشینه موضوع

مروری بر سوابق برنامه‌های ملی ویژه آموزش معلولان در کشور جمهوری اسلامی ایران نشان می‌دهد که سازمان بهزیستی (NWO)^۱ خدمات

1. National Welfare Organization

توانبخشی گسترده ای را به مخاطبان خود که بیشتر افراد معلول هستند، ارائه می‌دهد. بعضی از این خدمات، بنا به گزارش نشریه تخصصی سازمان بهزیستی (۱۹۹۹، صص ۸-۹) به قرار زیر است:

- بررسیهای مقدماتی برای شناسایی افراد معلول؛
- خدمات توانبخشی پزشکی؛
- کمکها و لوازم پزشکی؛
- کمکهای اجتماعی، مشاوره و خدمات روان‌شناختی؛
- آموزش در مورد انجام امور روزانه مهارت‌های ارتباطی؛
- خدمات آموزشی ویژه؛
- خدمات توانبخشی حرفه‌ای؛
- مراقبت از افراد ناتوان؛
- ارزیابی فعالیتها (سازمان بهزیستی، ۱۹۹۹، صص ۱۰-۱۶)

بخش توانبخشی اجتماعی سازمان بهزیستی، با بررسی مستمر مطالعات انجام شده توسط نهادهای علمی بین‌المللی از جمله سازمان بهداشت جهانی (WHO) می‌کوشد رهیافت‌های مناسب را استنتاج و مورد بهره‌برداری قرار دهد. در همین راستا و به منظور افزایش سطح آگاهی جامعه از پیشرفتهای این سازمان در حوزه فعالیتهای مدیریتی و توانبخشی، افزون بر مطالعه، ترجمه و انتشار رهنمودنامه‌ها، کتابها و جزوه‌های جدید، تاکنون چندین کارگاه آموزشی نیز برگزار گردیده است.

سازمان بهزیستی، علاوه بر ارائه خدمات اجتماعی از قبیل حمایتها، مراقبتها و کمکهای مالی به افراد معلول، به آموزش آنان در جهت کسب مهارت در زمینه



کشاورز جوانی که یک دست خود را از دست داده، بدون رعایت نکات ایمنی (مثلاً گذاشتن ماسک بر روی دهان و بینی و یا زدن عینک و...) در حال سمپاشی مزرعه است.

صنایع دستی و بافندگی هم مبادرت می نماید. سازمان بهزیستی دارای یک دفتر امور روستایی است که علاقه مند به گسترش خدمات خود به افراد معلول روستایی است (سازمان بهزیستی، ۱۹۹۱، ۳۲۰-۳۲۹). در حال حاضر، این دفتر وظایف زیر را در ارتباط با معلولان روستایی انجام می دهد:

- توسعه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی زنان معلول روستایی؛
- آموزش جوانان معلول روستایی در زمینه حفظ و تلاوت قرآن مجید، اجرای نمایش، سرود و خوشنویسی برای اوقات فراغت؛

- تهیه امکانات ورزشی و تربیت بدنی مناسب و برگزاری مسابقات ورزشی برای افراد معلول؛
- تأسیس کتابخانه‌های روستایی به منظور تقویت فرهنگ روستایی در افراد معلول؛
- تأمین فرصتهای شغلی در سطح روستا از طریق برگزاری دوره‌های حرفه‌ای در زمینه فرش‌بافی و به دنبال آن، اعطای وام به افراد آموزش دیده.

علاوه بر سازمان بهزیستی، نهادهای دیگری نیز در امر خدمات‌رسانی به افراد معلول فعالیت دارند. به عنوان نمونه، کمیته امداد امام خمینی (ره) خدمات زیادی به سالمندان فقیر در روستاها ارائه می‌دهد که ارائه آموزشهای مقدماتی مناسب در رابطه با صنایع دستی، قالی‌بافی، دامپروری، پرورش زنبور عسل و کرم ابریشم، از آن جمله است. چنین آموزشهایی معمولاً با کمکهای مالی، وام و یا اعتبارات مناسب همراه است تا به افراد آموزش دیده این امکان را بدهد که با کسب درآمدی مستقل بتوانند از دیگران بی‌نیاز و به اصطلاح، خودکفا شوند.

بنیاد مستضعفان و جانبازان نیز عهده‌دار بخش وسیعی از همان وظایف به افراد محروم و جانبازان انقلاب و جنگ تحمیلی می‌باشد.

سازمان آموزش فنی و حرفه‌ای وزارت کار و امور اجتماعی نیز در شمار همین سازمانهاست که در سطحی وسیع به فعالیتهای آموزشی برای گروههای هدف خود در میان افراد معلول می‌پردازد. آموزشهای این سازمان همه ساله دوره‌هایی درخصوص حرفه‌های کشاورزی، مانند؛ باغبانی، زراعت، کشت سبزیجات، شبلات و زنبورداری را شامل می‌شود (وزارت کار و امور اجتماعی، ۱۹۹۹).

صص ۲۵۰-۲۵۶). این دوره‌ها مرتبط با فعالیتهای کشاورزی می‌باشند، اما مختص نواحی روستایی و افراد معلول نیستند؛ گرچه چنین افرادی، اگر قادر باشند می‌توانند در این دوره‌ها شرکت کنند.

سازمان کار و تأمین اجتماعی همان وزارتخانه در بین مطالعات و نشریات متعدد خود، جزوه راهنمایی را ترجمه و منتشر نموده است (سازمان بین‌المللی کار، ۱۹۹۳) که اصول و پایه‌های برنامه‌ریزی برای آموزشهای حرفه‌ای افراد معلول را در مراکز آموزش روستایی تشریح می‌کند. این "راهنما" شامل طیف وسیع مشاغلی است که برای افراد معلول روستایی جلسه کاربردی دارند (وزارت کار و امور اجتماعی، ۱۹۹۳، صص ۸۱-۸۲ و ۱۰۷).

سازمان آموزش فنی و حرفه‌ای، هم‌اکنون دوره‌های آموزش کشاورزی را در نواحی شهری برگزار می‌کند و انتظار می‌رود با بسط تدریجی این فعالیتهای آموزشی به روستاها، معلولان روستایی به آسانی به طیف گسترده‌ای از این برنامه‌های آموزشی مناسب دسترسی پیدا کنند.

در همین راستا باید از شاخه معاونت آموزش فنی و حرفه‌ای وزارت آموزش و پرورش و همچنین سازمان آموزش و پرورش استثنایی نام برد. فعالیت این سازمان در مورد "آموزش و پرورش" افرادی با نیازهای ویژه، مانند دانش‌آموزان استثنایی است که برای این منظور، مدارس و مراکزی در سراسر کشور دایر گردیده است. علاوه بر این، دانش‌آموزان معلول می‌توانند بسته به علائق، توانایی و استعدادها، خود، در آن دسته از آموزشهای فنی و حرفه‌ای که توسط شاخه معاونت آموزش فنی و حرفه‌ای در دبیرستانها و هنرستانها عرضه می‌گردد، مشارکت کنند.

هرچند در حال حاضر همه این نهادها در سراسر کشور فعال می‌باشند، اما تعداد کمی از آنها مسئولیت ویژه‌ای را در رابطه با آموزش کشاورزی معلولان روستایی کشاورز بر عهده دارند.

در جمهوری اسلامی ایران سه ارگان - برخی به طور کامل و برخی به‌طور جزئی - مسئولیت فعالیتهای آموزش و ترویج کشاورزی را در سطح ملی بر عهده دارند. شاخه معاونت آموزش فنی - حرفه‌ای وزارت آموزش و پرورش، علاوه بر فعالیتهایی که در بند قبلی ذکر شد، دارای بیش از یکصد دبیرستان و هنرستان و آموزشکده مخصوص آموزش و عملیات کشاورزی است. دانش‌آموزان با حضور در این مراکز برای دوره زمانی ۲ تا ۴ ساله موفق به اخذ مدرک تکنسین (کاردانی) درجه یک یا دو می‌شوند. وزارتخانه‌های کشاورزی و جهاد سازندگی^۱ نیز در زمینه‌های مشابهی فعالیت دارند و علاوه بر تعلیم و تربیت دانش‌آموزان در زمینه تولید گیاه و پرورش دام در مراکز آموزش کشاورزی و دبیرستانهای دامپروری و آموزشکده‌های مربوط، مسئولیت ترویج و آموزش کشاورزی به افراد روستایی در سراسر کشور را نیز عهده‌دار می‌باشند.

هر کدام از این وزارتخانه‌ها دارای نظام ترویج کشاورزی مختص به خود برای آموزش عملی تولیدکنندگان روستایی - منطبق بر روشهای مناسب آموزش ترویجی - می‌باشند. اما بررسیها نشان می‌دهند که هیچ یک از این وزارتخانه‌ها برنامه خاصی برای آموزش و تربیت افراد معلولی که به فعالیتهای کشاورزی مشغول‌اند، ندارند. امید می‌رود این دو وزارتخانه، مسئولیت فراهم نمودن چنین خدماتی را در آینده بر عهده بگیرند.

۱- این دو وزارتخانه در سال ۲۰۰۱م. (۱۳۷۹ هـ.ش) درهم ادغام شده‌اند. اکنون واحدهای سازمانی وزارتخانه جدید با نام وزارت جهاد کشاورزی در حال شکل‌گیری است و وظایف و عملکردهای آنها هماهنگ می‌شوند.

منطقه مورد مطالعه

استان مازندران، ناحیه مورد مطالعه این تحقیق، ۴ میلیون و ۲۸ هزار نفر جمعیت دارد (مرکز آمار ایران، ۲۰۰۰، ص ۷). از این میزان جمعیت، حدود ۴۴ درصد در مناطق شهری و ۵۶ درصد در ۴۰۴۴ روستا زندگی می‌کنند. پوشش گیاهی این استان ۴۶۴۵۴۰۰ هکتار مساحت دارد (باقری، ۱۹۹۵، ص ۱۲۱) که شامل ۶۲۲۴۹۵ هکتار سطح زیرکشت زراعت‌های سالانه و ۱۰۴۶۳۶ هکتار زیرکشت محصولات باغی است (وزارت کشاورزی، ۱۹۹۹، صص ۱۵۳-۱۵۵). مناطق جنگلی این استان حدود یک میلیون ۲۹۴ هزار هکتار و اراضی مرتعی آن ۱۸۵۷۰۲۰ هکتار می‌باشد (حسین‌پور، ۱۹۹۳، ص ۱۴).

کل جمعیت دامی این استان ۴۳۷۰۵۱۶ رأس می‌باشد که ۳۴/۶ درصد آن به صورت رمه‌گردانی و ۳۶/۲ درصد به صورت نیمه رمه‌گردانی و ۲۸/۲ درصد به صورت ایستگاهی نگهداری می‌شود (حسین‌پور، ۱۹۹۳، ص ۱۶).

پرورش دام، شامل پرورش گاو و گوسفند می‌باشد. پرورش طیور، شیلات، کرم ابریشم و زنبور عسل نیز از دیگر فعالیتهای مهم کشاورزی در نواحی روستایی منطقه به‌شمار می‌آیند.^۱

وزارتخانه‌های کشاورزی و جهاد سازندگی دو نهاد دولتی مهمی هستند که به طور رسمی عهده‌دار حمایت و گسترش بخش کشاورزی در کشور و ازجمله در این استان می‌باشند. وزارت کشاورزی، متولی تولیدات زراعی و باغی و وزارت جهاد سازندگی، عهده‌دار تولیدات دامی، طیور و شیلات و همچنین

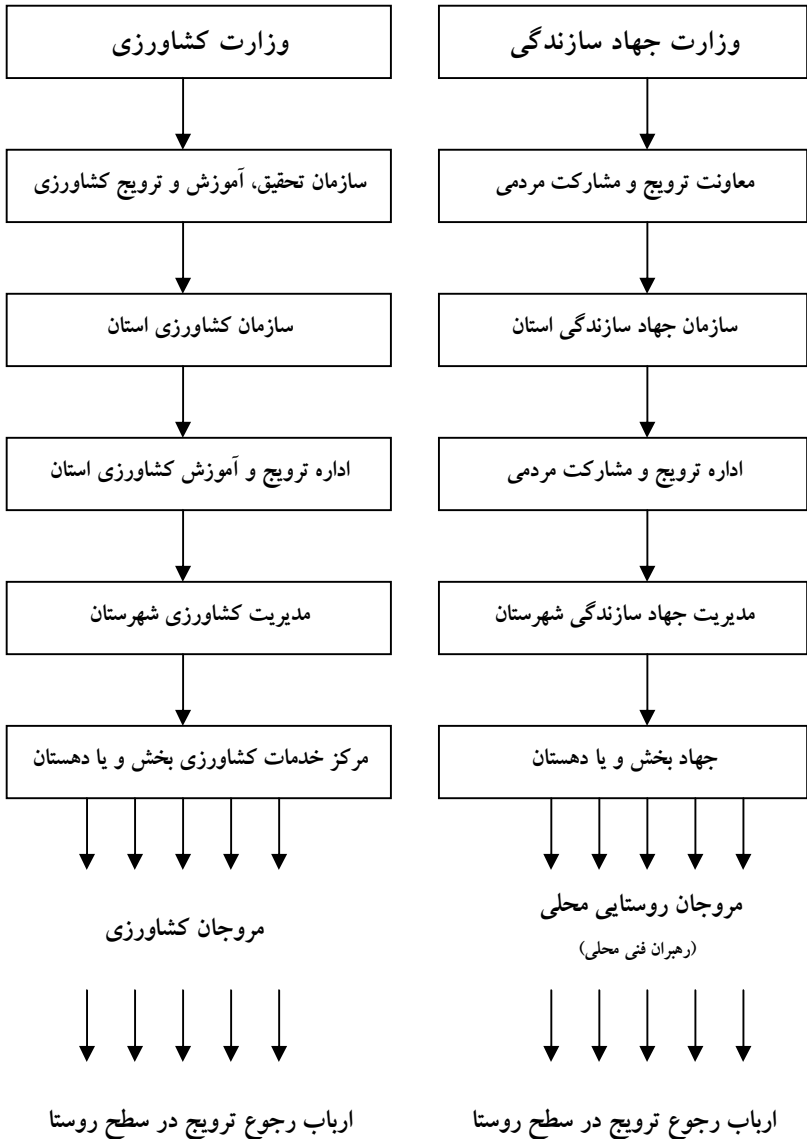
۱- اغلب آمارهای ارائه شده در اینجا با استفاده از سالنامه آماری سال ۱۳۷۷ (۱۹۹۹) می‌باشد که برآوردی از سرشماری سال ۱۳۷۵ (۱۹۹۷) است. یعنی مربوط به قبل از جداشدن مناطق و نواحی گرگان و گنبد از استان مازندران و تشکیل استان جدید گلستان به مرکزیت گرگان می‌باشد.

جنگلها و مراتع و توسعه روستایی در این استان می‌باشند. هر کدام از این دو وزارتخانه و بسیاری از نهادهای اجرایی، فنی و علمی، دارای نهادها و ارگانهای ویژه ترویج و آموزش کشاورزی مربوط به خود هستند که فعالیتهای آموزشی - ترویجی و روستایی را بر پایه رهیافتهای مخصوص به خود دنبال می‌کنند.

هر کدام از این وزارتخانه‌ها دارای یک سازمان اداری در ساری، مرکز استان مازندران هستند که سازمان کشاورزی و جهاد سازندگی استان نام دارند. در میان ادارات مختلف رده استانی سازمان کشاورزی، یک اداره هم برای ترویج و آموزش کشاورزی وجود دارد. سازمان جهاد سازندگی نیز دارای اداره ترویج و مشارکت مردمی است. کارکنان علمی و فنی در این ادارات شامل متخصصان موضوعی است که عهده‌دار برقراری پیوند بین محققان مراکز تحقیق و مروجان حوزه‌های ترویجی می‌باشند.

ادارات هر سازمان شعبه‌هایی در هر شهرستان دارند. این شعبه‌ها هم به‌نوبه خود دارای زیرشاخه‌هایی در دهستانهای شهرستان می‌باشند. کارشناسان میدانی و عملیاتی شعبات و زیرشاخه‌های هر دو سازمان با پشتیبانی متخصصان موضوعی استان، عهده‌دار فعالیتهای آموزش و ترویج کشاورزی در تماس مستقیم با روستاییان هستند. در نمودار شماره (۱) انواع روابط پیش گفته خلاصه شده است:

نمودار شماره (۱): ترویج کشاورزی و آموزش روستایی
(نمودار سازمانی دو وزارتخانه، سال ۲۰۰۱م.)



منابع انسانی

افزون بر کارکنان اداری سازمانهای کشاورزی و جهاد سازندگی استان، بخش ترویج و آموزش کشاورزی، دارای ۱۱۰ عضو آموزشی و ترویجی، شامل ۴ نفر کارشناس ارشد، ۶۷ نفر کارشناس و ۱۹ نفر کاردان فنی است. کارکنان علمی و فنی در بخش ترویج و مشارکت مردمی جهاد سازندگی نیز در مجموع ۱۰۱ نفر، شامل ۱۵ کارشناس ارشد، ۵۲ کارشناس و ۳۴ کاردان است. این کارکنان عضو ترویج و آموزش کشاورزی سازمانهای کشاورزی و جهاد سازندگی در شهرستانهای استان مستقر می‌باشند و به عنوان کارکنان صحرایی ترویج در نواحی روستایی مشغول به کار هستند (معاونت اطلاعات و آمار، ۱۹۹۹، صص ۳ و ۵).

ابتدا تصور می‌شد که این منابع انسانی حداقل در مراحل اولیه، قادر باشند [علاوه بر وظایف محوله] فعالیتهای آموزشی و ترویجی ویژه افراد معلول روستایی را بر عهده بگیرند. اما این نیروها کماکان به انجام فعالیتهای ترویجی و آموزشی برای کشاورزان سالم و فاقد معلولیت مشغولند و چندان هم روشن نیست که آیا سرانجام قادر خواهند شد بار چنین مسئولیت سنگینی را بر عهده بگیرند یا خیر. در گزارش حاضر پاسخ این پرسش بر اساس پاسخهای کارکنان ترویج در مصاحبه‌های به عمل آمده، به بحث گذاشته می‌شود.



کشاورز سالخورده‌ای (با مشکل ناشنوایی) که به عنوان یک مدیر فعال در روستا مشغول به کار است.

افراد معلول

نتایج سرشماری ملی سال ۱۹۸۶ نشان می‌دهد ۴۵۳۰۹۰ نفر معلول در ایران وجود دارد که بیش از ۵۰ درصد آنها در روستاها زندگی می‌کنند (مرکز آمار ایران، ۱۹۹۲، ص ۱). طبق همان آمار، ۲۸۳۸۱ نفر معلول در استان مازندران زندگی می‌کنند که از این بین ۱۸۱۴ نفر (۶۶/۳ درصد) در روستاها سکونت دارند (مرکز آمار ایران، ۱۹۹۲، ص ۲).^۱ بر پایه آمار بنیاد مستضعفان در سال ۱۹۸۹، ۴۶۸۲ نفر جانباز نیز در استان مازندران زندگی می‌کنند. (بنیاد مستضعفان، ۱۹۹۱، ص ۸)

۱- این آمار شامل جمعیت استان جدید گلستان نمی‌شود.

در سال ۱۹۹۸ جمعاً ۳۰۴۶ نفر معلول به مراکز تحت نظر این سازمانها و سازمان بهزیستی استان مازندران که بیش از ۲۸ مرکز آموزش حرفه‌ای، درمانی و کلینیکی در اختیار دارد، مراجعه کرده‌اند (معاونت آمار و اطلاعات، ۱۹۹۵، ص ۵). از آنجایی که بخش عظیمی از افراد معلول مازندران در چنین مراکزی حضور نیافته‌اند، نیاز به تأسیس مراکز بیشتر و گسترش فعالیتهای آموزشی و ترویجی است تا شمار بیشتری از افراد معلول استان بتوانند از خدمات مورد نیاز بهره‌مند شوند. توجه به این امر از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، زیرا افزون بر ۵۵ درصد از جمعیت ۲ میلیون و ۷۵۰ هزار نفری استان، روستایی هستند و همان طور که ذکر شد بیش از ۶۶ درصد افراد معلول استان هم در روستاها زندگی می‌کنند.

بنابراین ضروری به نظر می‌رسد که علاوه بر سازمان بهزیستی، دیگر سازمانها و نهادهایی هم که دست‌اندرکار امور روستایی هستند، فعالیتهایشان را در این حوزه گسترش دهند و وظیفه آموزش و پرورش افراد معلول روستایی را در سطح استان عهده‌دار گردند (معاونت آمار و اطلاعات، ۱۹۹۹). دو واحد از مهمترین این سازمانها و نهادها، بخش آموزش و ترویج وزارت کشاورزی و بخش ترویج و مشارکت مردمی وزارت جهاد سازندگی است که هر دو از قبل، به شبکه فعالی متشکل از مراکز خدمات روستایی در سطح شهرستان، بخش و دهستان مجهز بوده‌اند و لذا آمادگی انجام وظیفه خطیر آموزش فنی و حرفه‌ای افراد معلول کشاورز را دارند.

اگر قرار باشد کارشناسان ترویج، در کنار سایر فعالیتهایشان، چنین مسئولیتهای خاص و جدیدی را هم به عهده گیرند، قطعاً به آمادگی روانی، آموزشیهای ویژه، حقوق مکفی و تسهیلات فیزیکی هم نیاز خواهند داشت.

روش تحقیق

هدف اصلی تحقیق حاضر، تعیین نیازهای آموزشی و ترویجی افراد معلول با توجه به برنامه‌های ترویج و آموزش کشاورزی در نواحی روستایی است. برای جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز در این خصوص، لازم بود گروه هدف ترویج، مشخص و نقطه نظرهای آنان جمع‌آوری شود.

اعضای گروه هدف را افراد معلولی، اعم از مرد و زن و پسر و جوان تشکیل می‌دادند که علاوه بر سکونت در روستا، به فعالیتهای کشاورزی اشتغال داشته و یا از توانمندی لازم برای فعالیت در این بخش برخوردار بودند. یکی از مشکلات اصلی در جریان جمع‌آوری داده‌ها، پیدا کردن افراد معلول در روستاهای پراکنده در نواحی مورد مطالعه بود. ایجاد ارتباط رو در رو و گفتگو با آنها نیز از دیگر مشکلات اصلی مبتلابه این کار پژوهشی به شمار می‌آمد. ولی به رغم این مشکلات و کمبود وقت، مصاحبه با این گروه، امری کاملاً ضروری بود.

افراد معلول عموماً با خویشاوندانی زندگی می‌کنند که از آنان مراقبت به‌عمل می‌آورند و کارهایشان را سر و سامان می‌دهند. بنابراین لازم بود که این خویشاوندان نیز برای ارائه تجربیات، نقطه نظرها و پیشنهادهای خود، مورد مصاحبه قرار گیرند. این امر در مورد کسب نقطه نظرها و پیشنهادهای مروجان و کارشناسان کشاورزی و نیز آموزشگران و مربیان روستایی شاغل در وزارتخانه‌های کشاورزی و جهاد سازندگی نیز صدق می‌کرد، زیرا آنان بودند که باید نیازهای آموزشی و ترویجی افراد معلول را برآورده می‌کردند.



تصویر، زن کشاورز نیمه فلجی را نشان می‌دهد که در حال جمع‌آوری برگ درخت توت به منظور تغذیه کرم ابریشم است.

در نتیجه، سه گروه زیر مورد مصاحبه قرار گرفتند:

* افراد معلول اعم از مرد، زن، پیر و جوان، به عنوان گروه هدف اصلی ترویج؛

* خویشاوندان نزدیک افراد معلول به عنوان گروه مشاور؛

* مروجان کشاورزی و آموزشگران و مربیان روستایی به عنوان کارشناسان

سازمانهای ذی‌ربط؛

با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده، در مجموع ۳۱ نفر معلول، ۲۴

نفر از خویشاوندان افراد معلول و ۲۳ کارشناس و مربی، انتخاب و مورد

مصاحبه قرار گرفتند. مصاحبه براساس پرسشنامه‌هایی که صرفاً برای همین منظور طراحی شده بود، انجام گرفت (رجوع به پیوست). داده‌های جمع‌آوری شده، پس از تجزیه و تحلیل، جدول‌بندی و تفسیر گردید.

در جریان مصاحبه برای جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل داده‌ها مشکلاتی به شرح زیر وجود داشت:

- * پراکندگی افراد معلول در روستاهای مختلف نواحی مورد مطالعه
- * عدم تمایل افراد معلول به شرکت در مصاحبه پیرامون معلولیت خود
- * اختلاف نظر خویشاوندان در مورد نیازهای ابتدایی افراد معلول تحت مراقبت خود

یافته‌ها

■ کشاورزان معلول

در مجموع، ۳۱ نفر معلول از ۲۳ روستا، ۱۰ دهستان، ۴ بخش و ۳ شهرستان در دو استان مازندران و کهگیلویه و بویراحمد انتخاب و مورد مصاحبه قرار گرفتند. حدود سن افراد مصاحبه شونده بین ۲۴ تا ۶۷ و میانگین آن ۴۰ سال بوده است. این افراد شامل یک زن و ۳۰ مرد می‌شدند که همگی متأهل بودند. برخی از آنان هیچ فرزندی نداشتند و برخی دیگر تا ۱۰ فرزند هم داشتند.

از جمع افراد مورد مصاحبه ۲۷ نفر باسواد و ۴ نفر بی‌سواد بودند. مدت آموزش رسمی مصاحبه شونده‌گان باسواد بین یک تا ۱۲ سال و میانگین آن برابر با ۷ سال بوده است.

نوع معلولیت این افراد شامل مشکلات حرکتی از قبیل نقص عضو و لنگی (۱۶ نفر)؛ نقص عمومی (۴ نفر)؛ و سایر موارد (۴ نفر) بوده است. درصد معلولیت افراد مورد مصاحبه بین ۲۵ تا ۷۵ درصد با میانگین تقریبی ۴۰ درصد بوده است. سنی که این افراد دچار معلولیت شده‌اند از ۱۰ سال تا ۵۲ سال در تغییر بوده است.

■ افراد معلول، کشاورزی و ترویج

در آغاز مطالعه، چنین پنداشته می‌شد که افراد معلول روستایی یا هیچ‌گونه درآمد و اشتغالی ندارند و یا اگر هم دارند، بسیار اندک است. اما مطالعات و بررسی‌های میدانی آشکار ساخت که ۲۰ نفر از افراد مصاحبه شونده، دارای حقوق ثابت ماهانه‌اند و یا از نهادهای دولتی یا بنیادهای عمومی مستمری دریافت

می‌کنند. ۹ نفر نیز از طریق کسب و کار کشاورزی درآمد دارند و ۲ نفر باقی‌مانده هم در استخدام نهادهای دولتی بودند (جدول شماره ۱). همچنین مشخص شد که ۱۰ نفر از معلولان مورد مصاحبه از نظر مالی به وسیله بانک کشاورزی و ۳ نفر از طریق دیگر بانکها حمایت اعتباری شده‌اند، در حالی که باقی افراد از چنین کمک‌هایی برخوردار نشده بودند.



تصویر، زنی را نشان می‌دهد که از یک چشم نابیناست و برای افراد خانواده خود، هیزم جمع‌آوری می‌کند.

جدول شماره (۱): وضعیت شغلی و درآمدی مصاحبه شوندگان

جمع پاسخها	یافته‌ها			شرایط
۳۱	حقوق ماهانه	کسب و کار کشاورزی	مستمری ماهانه	منبع درآمد
	۲ نفر	۹ نفر	۲۰ نفر	
۳۱	بدون پاسخ	از طریق نهادهای خیریه‌ای	از فعالیتهای کشاورزی	روشها و راههای تأمین کمبود درآمد
	۶ نفر	۳ نفر	۲۲ نفر	
۳۱	بدون پاسخ	دولتی	آزاد	نوع اشتغال
	۱۸ نفر	۲ نفر	۱۱ نفر	
۳۱	سهم‌بری	اجاره‌ای	صاحب ملک	نوع مالکیت مزرعه
	۱ نفر	۴ نفر	۲۶ نفر	
۳۱	موقتی	دایمی	فصلی	فصلی بودن شغل
	۱ نفر	۵ نفر	۲۵ نفر	
۳۱	خیر		بلی	نیاز به تجارب و مهارتهای شغلی
	۴ نفر		۲۷ نفر	
۳۱	خیر		بلی	آموزش برای شغل
	۲۳ نفر		۸ نفر	

اغلب افراد معلول به فعالیتهای فصلی در امور کشاورزی اشتغال داشتند، در حالی که عده کمی دارای شغل دایمی و یک نفر هم دارای شغل موقتی در کشاورزی بود. ۲۶ نفر از آنان، در کار تولید غلات (بیشتر برنج و بعضاً گندم) و ۹ نفر در امر تولید دانه‌های روغنی و پرورش درختان میوه فعالیت داشتند.

برخی از کشاورزان معلول علاوه بر این فعالیتهای، به پرورش دام، کرم
ابریشم و طیور نیز به عنوان فعالیتهای جنبی اشتغال داشتند. شایان ذکر است که
بیشتر این افراد به بیش از یک فعالیت در امور کشاورزی اشتغال داشتند.

مصاحبه‌شوندگان درکل تجارب و مهارتهای کشاورزی خود را به طور
سستی از والدین و خویشاوندان خود کسب کرده بودند و عده بسیار کمی نیز از
آموزشهای ترویجی برخوردار شده بودند. فقط ۱۰ نفر با کمک و تشویق دیگران
به کار کشاورزی روی آورده و بقیه براساس علاقه‌مندی شخصی، این حرفه را
برگزیده بودند. این عده از راهنماییهای کارشناسان ترویج، رهبران محلی،
کشاورزان دیگر و خویشاوندان خود در انجام فعالیتهای کشاورزی بهره‌مند
می‌شدند، در حالی که ۵ نفر هیچ نوع راهنمایی و توصیه‌ای دریافت نکرده بودند.

بجز ۴ نفر، بقیه معلولان مورد مصاحبه به منظور کسب مهارت و تجارت
تکمیلی برای عملیات زراعی ابراز نیاز می‌نمودند؛ در حالی که حدود سه چهارم
آنان در هیچ دوره و یا جلسه آموزشی - ترویجی حضور نیافته بودند. با وجود
این، در بسیاری موارد، عملکرد تولید و بازدهی یا راندمان و کارایی کشاورزان
معلول در حد کشاورزان سالمی بود که در کلاسهای آموزشی - ترویجی حضور
یافته بودند.

همه افراد روستایی، بخصوص کشاورزان، ارباب رجوع یا مخاطب مکتب
آموزش ترویج کشاورزی هستند. این بدان معنی است که معلولان روستایی و
بخصوص آن دسته از معلولانی که به فعالیتهای کشاورزی مشغول هستند نیز باید
در زمره مخاطبان این مکتب قرار گیرند. اما کشاورزان معلول تا چه حد از این
امر آگاهی دارند؟ و آیا متخصصان و کارشناسان ترویج، غیرعادی بودن شرایط

کشاورزان معلول را تشخیص داده و قبول دارند؟ در ارتباط با این پرسشها، شایان ذکر است که اگر افراد معلول از حقوق قانونی خود در مورد خدمات آموزشی - ترویجی آگاه باشند، باید در به دست آوردن چنین خدماتی اهتمام ورزند. اگر متخصصان و کارشناسان ترویج هم افراد معلول را گروه هدف ویژه آموزشهای خود می‌دانند، باید از هیچ کوششی برای خدمت به این گروه، مطابق با شرایط ویژه آنان، فروگذار نکنند.



تصویر، یک کشاورز معلول و همسرش را نشان می‌دهد که بدون رعایت نکات ایمنی، در حال آماده کردن سمپاش برای سمپاشی مزرعه خود می‌باشند.

نتایج تحقیق نشان داد که کشاورزان معلول از حق و حقوق خود آگاهی ندارند و متخصصان و کارشناسان ترویج نیز وضعیت غیرعادی کشاورزان معلول را به‌عنوان ارباب رجوع ویژه خود تشخیص نداده و نپذیرفته‌اند.

اگرچه اغلب مصاحبه‌شوندگان با مراکز خدمات کشاورزی و مروجان محلی آشنایی داشتند، ولی ۱۸ نفر از آنان هیچ تماس یا ملاقاتی با مروجان کشاورزی نداشته‌اند. از طرف دیگر، بررسیهای انجام شده به منظور استفاده از امکانات آموزشی جهاد سازندگی نشان داد که بسیاری از معلولان مورد مصاحبه نیز هیچ نوع تماس آموزشی یا جلسه و ملاقات ترویجی با آموزشگران روستایی جهاد نداشته‌اند.

از بین افرادی که با کارشناسان ترویج کشاورزی، تماس یا ملاقات کرده بودند، ۱۹ نفر، در خانه‌ها یا مزارع خود و بقیه نیز در دفاتر ترویج و یا مراکز آموزشی با آنان ملاقات داشته‌اند. یافته‌ها همچنین نشان داد که روشهای آموزشی - ترویجی به‌کار گرفته شده در این دیدارها، شامل؛ سخنرانی، نمایشهای ترویجی، ملاقات در مزارع، نمایش فیلم و استفاده از رسانه‌های تلویزیون و رادیو بوده است.

جدول شماره (۲): انتظارات کشاورزان معلول درباره فعالیتهای آموزشی و ترویجی

جمع پاسخها ^۱	یافته‌ها			شرایط
	مکان عمومی	محل کار	منازل کشاورزان	
۲۷	مکان عمومی	محل کار	منازل کشاورزان	محل مناسب برای دیدارهای آموزشی
	۵ نفر	۹ نفر	۹ نفر	
	مزارع روستایی	دفاتر ترویجی	مراکز آموزشی	
	۷ نفر	۱۰ نفر	هیچ	
۳۰	نشریه	فیلم	رادیو و تلویزیون	روشهای مرجح (اولویت دار) آموزشی
	۱۴ نفر	۴ نفر	۱۳ نفر	
	نمایشهای ترویجی	جلسات ترویجی	سخنرانی	
	۲۰ نفر	۳ نفر	۵ نفر	
	ملاقات در مزرعه	آموزش عملی	آموزش رو در رو	
	۵ نفر	۷ نفر	۱۹ نفر	
۳۰	مواد اولیه	وامهای حمایتی	اعتبارات تولیدی	انتظارات از نهادهای ذی ربط پس از دریافت آموزش
	۱۸ نفر	۲۴ نفر	۲۲ نفر	
	زمین کشاورزی	خدمات بازاریابی	خدمات انبارداری	
	۹ نفر	۱۴ نفر	۲ نفر	
	نهادهای اصلاح شده	دام اصلاح شده	مراعات	
	۹ نفر	۲ نفر	هیچ	
	انگیزه‌های اجتماعی	تسهیلات و ادوات	ادوات ویژه	
	۷ نفر	۱ نفر	۱ نفر	

۱- مصاحبه شوندگان در بسیاری موارد، بیش از یک پاسخ ذکر کرده‌اند.

قابل ذکر است که تمام ملاقاتها و جلسات ترویجی برای عموم کشاورزان برگزار می‌شد و کشاورزان معلول فقط در صورت تمایل خود می‌توانستند در این جلسات شرکت کنند و به عبارت دیگر، هیچ برنامه یا فعالیت ویژه‌ای برای آموزش کشاورزان معلول تدارک دیده نشده است.

درباره مساعدتها و حمایت‌های بعد از آموزش، معلولان انتظار داشتند که نهادهای ذی‌ربط به آنان کمک کنند تا آموخته‌های خود را به مرحله عمل درآورند. همه بجز یک نفر، حداقل یکی از این موارد را خواستار بودند: وام حمایت از تولید، اعتبارات کشاورزی، مواد اولیه برای تولید صنایع دستی، خدمات بازاریابی برای فروش محصولات تولیدی، زمین برای کشاورزی، نهادهای اصلاح شده، ایجاد انگیزه اجتماعی و دیگر ضروریاتی از این قبیل.

■ مشکلات و راهکارها

مهمترین مشکلات و دشواریهای مبتلابه مصاحبه شونده‌گان در امر کشاورزی از این قرار بود: کمبود دانش و اطلاعات لازم در زمینه انتخاب ارقام بذور مناسب، کمبود تجربه در امر مبارزه با بیماریها و آفات نباتی، کمبود نهادهای تولید و همچنین کمبود آب برای آبیاری.

عده‌ای هم برخی عوامل دیگر مانند؛ شوری خاک، سیلاب و غیره را از جمله مشکلات رایج خود ذکر می‌کردند.

در مورد آموزشهای مناسب برای حل مسائل و رفع مشکلات مذکور، پیشنهاد ۱۷ نفر، آن بود که دوره‌هایی در خصوص مبارزه با آفات و بیماریهای گیاهی برگزار شود. ۹ نفر خواستار برگزاری دوره‌هایی در زمینه استفاده مناسب از

نهادها و ۵ نفر در زمینه چگونگی انتخاب بذرهاى اصلاح شده مناسب و روشهاى آبیاری و آماده سازی زمین بودند.

اغلب مصاحبه شوندگان، تهیه ادوات و نهادها و اعطای وامهای کم بهره را بهترین تسهیلات اقتصادی در کمک به حل مشکلات و دشواریهای کشاورزی عنوان می‌کردند.



تصویر، یک زن معلول را نشان می‌دهد که در حال حمل غذا بر روی سر برای اعضای خانواده خود است که در مزرعه کار می‌کنند.

تقریباً همه کشاورزان معلولی که مورد مصاحبه واقع شدند اذعان داشتند که در فعالیت کشاورزی خود با هیچ مشکل اجتماعی خاصی روبه‌رو نیستند.

افزون بر این، اغلب آنان و بخصوص معلولان جانباز، خود را مورد احترام جامعه احساس می‌کردند.

کشاورزان معلول، مواردی همچون عدم امکان آماده سازی زمین، مشکل حمل و جابه‌جایی نهاده‌ها و محصولات سنگین وزن در مزرعه و عدم توانایی در انجام دیگر کارهای سنگین کشاورزی را به عنوان مشکلات جسمی خود درحین انجام کارهای کشاورزی عنوان کردند.

به نظر آنها تهیه ادوات و ماشین‌آلات متناسب با وضعیت آنها و آموزشهای ویژه برای انجام وظایف مختلف کشاورزی به روشهای آسانتر، گزینه‌های مناسبی برای رفع یا کاهش این مشکلات خواهند بود.

نیازها، خواسته‌ها و پیشنهادهای کشاورزان معلول در زمینه کشاورزی، شباهتهای بسیار زیادی با همکاران سالم و بدون معلولیت آنها داشت. درحقیقت، این شباهتها به قدری زیاد بود که تمایز بین انتظارات کشاورزان سالم و بدون معلولیت با کشاورزان دارای معلولیت و نقص عضو، مشکل به نظر می‌رسید؛ گرچه گروه اخیر، مداوم با عوارض ناشی از معلولیت خود در ستیز بودند.

■ خویشاوندان کشاورزان معلول

ازمجموع ۳۱ نفر کشاورز معلول مورد مصاحبه، فقط خویشاوندان ۲۴ نفر برای مصاحبه قابل دسترس بودند که با آنان در ۲۰ روستا، ۶ دهستان، ۴ بخش و ۲ شهرستان استان مازندران مصاحبه به عمل آمد.

سن ۲۰ تن از خویشاوندان مورد مصاحبه، بین ۱۵ تا ۶۶ سال بود و ۴ نفر نیز سن خود را اظهار نکردند.

در مورد سطح سواد ۲۴ خویشاوند مورد مصاحبه که ۱۸ نفر آنان مرد و ۶ نفر بقیه زن بودند، معلوم شد که ۸ نفر بی سواد، ۷ نفر در حد آموزش ابتدایی، ۶ نفر در حد راهنمایی؛ ۲ نفر در حد دبیرستان و یک نفر هم دارای تحصیلات دانشگاهی است. در مورد نسبت خویشاوندی افراد مورد مصاحبه لازم به ذکر است که ۴ نفر از آنها پسر، ۶ نفر همسر، ۶ نفر برادر و ۸ نفر پدر افراد معلول بودند.



تصویر زن کشاورز نیمه فلجی را نشان می‌دهد که در اصطبل خانه‌اش به کار پرورش گاو مشغول است.

□ دستگیری کشاورزان معلول

براساس نظر خویشاوندان مورد مصاحبه، تمامی کشاورزان معلول تمایل داشتند که از خویشاوندان خود کمکهای کلی دریافت دارند و اغلب علاقه‌مند بودند که از راهنمایی فنی آنان در فعالیتهای کشاورزی بهره‌مند گردند. در مورد روش صحیح کمک به معلولان تنها یک نفر از خویشاوندان، آموزش ویژه دریافت کرده بود.



عکس فوق باغداری را نشان می‌دهد که از یک دست معلول می‌باشد و در حال بازدید از درختان مرکبات باغ خود به منظور تعیین زمان مناسب برای مبارزه با آفات است.

مصاحبه شوندگان اظهار داشتند که سالهای زیادی را به کمک و آموزش خویشاوندان معلول خود مشغول بوده‌اند و این امر در مورد عملیات شالیکاری،

استفاده از کود حیوانی و کود سبز و مبارزه با آفات و امراض گیاهی مصداق بارزتری داشته است. خویشاوندان عنوان می‌کردند که کشاورزان معلول عملاً برای پذیرش چنین مساعدتهایی آمادگی دارند. علت این امر اعتماد متقابل فراوانی است که بین کشاورزان معلول و خویشاوندان وجود دارد. به همین دلیل، رهنمودها و آموزشهایی که خویشاوندان عرضه می‌کنند، همواره مؤثر و مفید واقع شده است. مصاحبه شوندگان، اغلب از تشویق، حمایت و همکاری دیگر اقوام نزدیک، رهبران محلی و کشاورزان دیگر برای کمک به خویشاوندان معلول خود برخوردار بوده‌اند و فقط ۲ نفر به تشویق، حمایت و همکاری کارشناسان ترویج در این زمینه اشاره داشتند.

کشاورزان معلول عموماً رهنمودهای مربوط به عملیات کشاورزی را از دیگر افراد هم می‌پذیرند (البته نه به اندازه خویشاوندان). استدلال اغلب خویشاوندان در این خصوص آن بود که معمولاً کشاورزان معلول به کشاورزان باتجربه احترام می‌گذارند و علاقه شدیدی به کسب دانش و مهارتهای جدید دارند. با وجود این، حدود ۲۰ درصد مصاحبه شوندگان اظهار کردند که خویشاوندان معلولشان معتقدند خودشان آنقدر تجربه دارند که نیازی به کمک نفر سوم نداشته باشند.

طبق گفته اغلب خویشاوندان، کشاورزان معلول قادرند به نحو احسن از عهده کارهایی نظیر نظارت و مدیریت مزرعه، پاک کردن و ضدعفونی نمودن بنور، برداشت مکانیکی محصول (درو)، وجین، بذرکاری و پیوند زدن برآیند. اما فعالیتهای مرتبط با آماده سازی زمین، حمل و نقل محصولات و نهاده‌ها، کودپاشی، هرس و برداشت دستی را نمی‌توانند بخوبی انجام دهند.

از مجموع افراد مورد مصاحبه، ۷ نفر انگیزه‌ها و دلایل کمک به خویشاوندان معلول خود را احساسات خویشاوندی، ۸ نفر بهبود شرایط اقتصادی خانواده و ۱۳ نفر باقی مانده، احساس تعهد و رضایت خانوادگی عنوان می‌کردند.

ارائه کمک‌های فیزیکی در انجام عملیات کشاورزی بویژه کارهای سنگین، تهیه ادوات کشاورزی و بازاریابی محصولات کشاورزی، از جمله کمک‌ها و مساعدتهای خویشاوندان افراد معلول به شمار می‌آیند.

▣ توصیه‌ها و انتظارها

خویشاوندان براساس تجربیات خود توصیه می‌کردند که باید توجه ویژه‌ای به نقطه نظرهای خود افراد معلول معطوف گردد، از قابلیت‌ها، شایستگی‌ها و کارایی کشاورزان معلول تقدیر شود؛ افرادی که از نزدیک با معلولان در تماس هستند، معلولیت آنان را نادیده بگیرند و ضمن توجه کامل به توصیه‌ها و پیشنهادهای کشاورزان معلول، نیازهای شخصی آنان را مدنظر داشته باشند و فراموش نکنند که آنان همواره به حمایت و مساعدت خانواده خود نیاز دارند.

توقع افراد معلول در مورد همکاریها، مساعدتها و خدمات از سوی افراد دیگر، نهادهای خصوصی و سازمانهای دولتی، آن است که به آنان کمک کنند تا فعالیتهای کشاورزی خود را با سهولت و رضایت خاطر بیشتری ادامه دهند. مصاحبه‌شوندگان در این مورد بر افزایش حمایت‌های مالی و فنی، اعطای تسهیلات بیشتر برای تهیه اعتبارات و نهادهای کشاورزی، ارائه آموزشهای ویژه، افزایش احترامات اجتماعی و سرانجام، پیگیری خواستههای آنان تأکید داشتند.

■ نظرها و توصیه‌های متخصصان و کارشناسان ترویج

در این بررسی جمعاً با مدیر، کارشناس و مروجان کشاورزی از ۹ شهرستان، ۲ بخش، ۷ دهستان و ۴ روستا در دو استان مازندران و کهگیلویه و بویراحمد مصاحبه به عمل آمد که ۲۰ نفر از استان مازندران و ۳ نفر از کهگیلویه و بویراحمد انتخاب شده بودند. از ۲۳ فرد مذکور، ۶ نفر کاردان، ۱۵ نفر کارشناس و ۲ نفر دارای مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد بودند.

سابقه کار افراد مورد مصاحبه در زمینه‌های زراعی، باغی و دامپروری و نیز سایر زمینه‌های مرتبط با کشاورزی، بین ۳ تا ۳۰ سال و میانگین آن برابر با ۱۴ سال بود. طول خدمت آنان به عنوان کارکنان ترویج کشاورزی نیز بین ۳ تا ۲۷ سال و میانگین آن ۱۲ سال بود.

از آنجا که به نظر می‌رسید این اولین باری است که کارکنان ترویج به بیان دیدگاه‌های خود درباره کشاورزان معلول می‌پردازند، از آنها خواسته شد تا انواع معلولیت‌های جسمی را که در روستاهای مورد مطالعه شایع بود، شناسایی و مشخص نمایند. این کارکنان پس از بررسی مواردی از قبیل فلجی، مشکلات حرکتی، نقص عضو و نیز نابینایی، ناشنوایی و کر و لالی را از مهمترین معلولیت‌های رایج در منطقه عنوان کردند. تقریباً سه چهارم مصاحبه شونده‌گان معتقد بودند برخی بیماری‌های گوارشی و دیگر بیماری‌های داخلی عامل بروز معلولیت جسمی در ساکنان نواحی روستایی استان مازندران است.

چون طبق تعریف، فردی که تمام یا بخشی از ظرفیت کاری خود را از دست داده باشد، معلول به شمار می‌آید، برخی از این بیماری‌ها می‌توانند عامل

اصلی بروز برخی از معلولیت‌های جسمی در میان روستاییان باشند. با این حال در مطالعه حاضر، بیماری‌های گوارشی و سایر بیماری‌های داخلی به عنوان معلولیت جسمی منظور نگردید. اغلب کارکنان ترویج، فراوانی معلولیت در میان روستاییان ساکن در حوزه‌های خدمت خود را بین ۰/۱ تا ۰/۶ درصد (یعنی بین یک تا ۶ نفر از هر ۱۰۰۰ نفر) برآورد می‌کنند.



تصویر، خواهران معلول دوقلو را نشان می‌دهد که در حال وجین و سله‌کشی در مزرعه هستند.

این آمار، بسیار پایین‌تر از رقم ۱۰ درصدی است که متخصصان امور پزشکی برای انواع معلولیت برآورد کرده‌اند.

کارکنان ترویج، فعالیت‌هایی چون تولید برنج و گندم، باغبانی مرکبات، تولید سویا، پنبه، سبزیجات، دانه‌های روغنی و دیگر محصولات صیفی و سبزی و

همچنین، پرورش دام و طیور و کرم ابریشم را فعالیتهای اصلی کشاورزی افراد معلول در نواحی مورد مطالعه ذکر کرده‌اند که با گفته‌های خود کشاورزان، مطابقت و مشابهت دارد. اغلب کارکنان ترویج، عملکرد تولید و راندمان کشاورزان معلول را رضایت‌بخش عنوان کرده‌اند.

جدول شماره (۳): نقطه نظرهای کارشناسان ترویج در مورد کشاورزان معلول

جمع پاسخها	یافته‌ها			موضوعات
	بدون پاسخ	خیر	بلی	
۲۳	بدون پاسخ	خیر	بلی	عملکرد و راندمان کشاورزان معلول رضایت‌بخش است
	۱ نفر	۷ نفر	۱۵ نفر	
۱۵	عملکردها مشابه کشاورزان سالم است			دلایل رضایت بخشی
	۵ نفر			
	کشاورزان معلول بسیار پرتلاش هستند			
	۵ نفر			
	مدیریت خوب و پیگیری مداوم، ارتباط مستمر با خویشاوندان، استفاده از تجارب دیگران			
۵ نفر				
۷	عدم پیروی از توصیه‌های ترویجی			دلایل عدم رضایت بخشی
	۲ نفر			
	عدم توانایی انجام کارهای سنگین			
	۲ نفر			
استفاده از کارگر و دیگر نیروهای کمکی				

تمامی کارکنان ترویج اظهار داشتند که هیچ بخشنامه، امریه یا دستورالعملی در مورد کمک به آموزش کشاورزان معلول دریافت نکرده‌اند. در عین حال، ۸ نفر از آنان عنوان کردند که هیچ نیازی به امریه یا دستورالعمل خاصی در این باره ندارند، زیرا در مقام کارکنان ترویج، با کشاورزان معلول، همانند کشاورزان سالم ملاقات کرده و خدمت‌رسانی می‌کنند. درباره روشهایی که نهادهای ذی‌ربط می‌توانند برای بهبود بخشی قابلیت کاری افراد معلول ارائه دهند، بیشتر از دو سوم افراد مورد مصاحبه، تهیه لوازم توانبخشی و کمکهای پزشکی و یک سوم باقی‌مانده هم، تهیه و تدارک ادوات مناسب کشاورزی را پیشنهاد داده‌اند. اغلب مصاحبه‌شوندگان، تأمین اعتبارات تولیدی و اعطای وام را مهمترین و مؤثرترین اقدام حمایتی برای کمک به کشاورزان معلول در جهت ایجاد یا توسعه فعالیتهای کشاورزی خود ذکر کرده‌اند.

اغلب مصاحبه‌شوندگان بر این باور بودند که سازمانها و نهادهای ذی‌ربط باید برنامه‌های آموزشی ویژه‌ای را منطبق با نیازها و امکانات کشاورزان معلول برگزار کنند تا آنها بتوانند به فعالیتهای کشاورزی خود ادامه دهند. همچنین، اغلب آنان معتقد بودند که باید به تشکیل دوره‌های آموزشی کاربردی در خانه‌ها یا مزارع ارباب رجوع معلول، اولویت داده شود. کارکنان ترویج در عین حال تأکید داشتند لازم است برای آن دسته از خویشاوندان و اعضای خانواده کشاورزان معلول هم که با آنها کار و زندگی می‌کنند یا مددکارشان هستند، دوره‌های آموزشی ویژه‌ای برگزار شود.

افزون بر این کارکنان ترویج توصیه نمودند که افراد داوطلب خدمت در فعالیتهای ترویجی ویژه کشاورزان معلول باید برای این منظور آموزش دیده و

استخدام شوند تا بتوانند این وظیفه جدید و خطیر را بخوبی انجام دهند. از جمله پیشنهاد‌های دیگر می‌توان به برگزاری دوره‌های ساده آموزشی، نمایش فیلم‌های مناسب، توزیع نشریات آموزشی و استفاده از دیگر روش‌های ترویجی خلاق و مناسب اشاره کرد.

درخصوص این امر که نهادها و ارگان‌های ذی‌ربط باید زمینه را برای کمک به افراد معلول در انجام فعالیت‌های مختلف کشاورزی فراهم آورند، اغلب



تصویر، کشاورز مسنی را نشان می‌دهد که یک دستش را از دست داده است و تقریباً همه فعالیت‌های کشاورزی خود را با تراکتور انجام می‌دهد.

مصاحبه‌شوندگان مجدداً بر لزوم تأمین ابزار و ادوات، نهاده‌های وام، اعتبارات و زمین کشاورزی و نیز تأمین دام‌های اصلاح نژاد شده با شرایط سهل و آسان برای

معلولان تأکید می‌ورزیدند. برخی هم شدیداً بر امر یاری رسانی و ارائه آموزش و خدمات، در خانه‌ها و مزارع خود کشاورزان معلول اصرار داشتند.

کارکنان ترویج معتقد بودند که حمایت از کشاورزان معلول باید به صورت یارانه و کمک هزینه باشد. از آنجایی که کشاورزان معلول در سراسر نواحی روستایی پراکنده هستند و رسیدگی به آنها توسط سازمانهای مربوطه مشکل است، پیشنهاد شد گروههای ویژه‌ای بدین منظور تشکیل شود.

اغلب کارکنان ترویج اظهار داشتند که نهادها و سازمانهای ذی‌ربط می‌توانند کشاورزان معلول را از طریق تشکیل تعاونیهای تولیدی یا حرفه‌ای و یا انجمنها و گروههای کشاورزان ویژه در سطوح ملی، منطقه‌ای یا محلی، یاری کنند. چنین رهیافتهایی به کشاورزان معلول کمک می‌کند تا فعالیتهای کشاورزی خود را بهبود بخشند و همدیگر را در جامعه حمایت کنند و با حضور در مجامع و ابرازنظرها و خواستههای خود در سازمانهای خصوصی و ارگانهای دولتی از منافع اقتصادی خود دفاع کرده و همزمان، حقوق مدنی خود را برای برخورداری از یک زندگی توأم با امنیت و آرامش تضمین کنند.

البته چند تن از مصاحبه‌شوندگان با تشکیل چنین گروههای ویژه‌ای مخالف بودند، زیرا اعتقاد داشتند نباید کشاورزان معلول را از دیگر کشاورزان جدا نمود. نظر آنها این بود که بهتر است کشاورزان معلول کمک و حمایت شوند تا در تعاونیها، انجمنها و گروههای اجتماعی و حرفه‌ای عموم کشاورزان عضویت یابند.

درباره آموزشهای مورد نیاز مروجان، قبل از شروع کار با کشاورزان معلول در نواحی روستایی، ۱۸ نفر اظهار داشتند که مروجان باید دوره‌های ویژه‌ای را در

زمینه‌های روان‌شناسی اجتماعی و جامعه‌شناسی به عنوان دو رشته پایه برای آموزش‌های ترویجی طی کنند. باقی افراد بر آموزش در زمینه‌های ارتباطات و



عکس فوق کشاورزی را نشان می‌دهد که از یک چشم نابیناست و مشغول برداشت مکانیکی با کمپاین می‌باشد.

روشهای ویژه آموزش معلولان تأکید داشتند، چرا که مروجان باید بتوانند با سهولت؛ پیامها، نکات و توصیه‌های فنی را به ارباب رجوع معلول انتقال دهند. کارکنان ترویج، نمایش فیلم (بدیهی است برای همه افراد بجز نابینایان)، اجرای نمایشهای طریقه‌ای و نتیجه‌ای و ملاقات در خانه و مزرعه را مؤثرترین روشهای ترویجی برای برگزاری جلسات و دوره‌های آموزشی و ترویجی ویژه کشاورزان معلول عنوان می‌کردند. البته عده‌ای هم تهیه و توزیع نشریات

ترویجی، مشتمل بر مقاله‌ها و نوشتارهای مناسب به زبان ساده را برای افراد باسواد مفیدتر می‌دانستند.

از نظر کارکنان ترویج، آموزش کشاورزان معلول، وظیفه‌ای شاق و طاقت‌فرساست، بویژه زمانی که این کار در کنار سایر مسئولیتهای محوله انجام شود. بنابراین اگر قرار باشد کارکنان، کار آموزش کشاورزان معلول را مزید بر وظایف محوله انجام دهند، نیازمند انگیزه‌هایی قوی هستند و لذا، برای کارکنانی که داوطلب انجام این وظیفه دشوار شده‌اند، باید تسهیلات فنی و اداری لازم و کافی فراهم شود.

اغلب کارکنان مورد مصاحبه، اختصاص جایزه مناسب، افزایش حقوق ماهانه، برقراری مزایا برای کار میدانی [ده‌گردشی]، پرداخت اضافه‌کاری و اعطای ترفیع و پاداش سالانه را روشهای مؤثر برای انگیزش مروجان عنوان نمودند. عده‌ای نیز مواردی از قبیل تقدیر و حمایت معنوی، تدارک و تأمین وسایل نقلیه و برگزاری دوره‌های آموزشی ویژه را برای ترغیب مروجان موظف به کار با معلولان، اضافه نمودند. نظر برخی دیگر از مصاحبه‌شوندگان هم آن بود که چنین حرفه مهمی باید توسط افراد متخصص انجام گیرد که صرفاً برای انجام همین امر، آموزش دیده و استخدام شده‌اند.

مصاحبه‌شوندگان روشهای مختلفی را هم برای ایجاد پیوند بین آموزش ترویجی کشاورزان معلول با ادارات و نهادهای ذی‌ربط مطرح کردند که از آن جمله می‌توان به مواردی که در پی می‌آید، اشاره داشت:

* اضافه کردن یک شاخه جدید به ساختار فعلی بخش ترویج کشاورزی (به عنوان دفتر آموزش ترویجی کشاورزان معلول)؛

* تشکیل یک دفتر برای نظارت و پیگیری روند حل و فصل مشکلات کشاورزان ویژه؛

* تشکیل یک بنگاه اطلاعاتی و اطلاع رسانی (ویژه کشاورزان معلول).

برخی دیگر از کارکنان ترویجی صاحب‌نظر نیز بر تشکیل انجمنهای حمایتی مستقل، واحدهای آموزشی، واحدهای خدمات‌رسانی و یا بنگاههای مشاوره‌ای تأکید داشتند.

این نخستین بار بود که کارکنان ترویج به چنین مسئله‌ای برخورد کرده بودند. بنابراین شاید تعجب‌آور نباشد که چرا هیچ اتفاق نظری در این مورد بین آنان وجود نداشت. پاسخها همچنین مشخص می‌کند که مصاحبه‌شوندگان از وجود سازمانها یا نهادهایی که تمام و یا بخشی از فعالیتهای خود را به آموزش افراد معلول در بخش کشاورزی اختصاص داده باشند، مطلع نبودند و درحقیقت می‌توان گفت که اصولاً چنین سازمانی وجود ندارد.

جمع‌بندی و پیشنهادها

مسئله اصلی در انجام این مطالعه میدانی، دسترسی ضعیف کشاورزان معلول به نهادهای دست‌اندرکار آموزش و ترویج کشاورزی بوده است. از این‌رو، هدف اصلی از اجرای این مطالعه، تعیین و تبیین نیازهای آموزشی و ترویجی کشاورزان معلول بوده است.

قدم اول در راه رسیدن به چنین هدفی آن بود که نهادها و ارگانهایی که از تخصص لازم برای حمایت، درمان و آموزش افراد معلول بهره‌مندی می‌برند و یا قابلیت این کار را دارند، مورد شناسایی و بررسی قرار گیرند.

نتایج اولیه نشان داد که سازمانها، نهادها، بنیادها، کمیته‌ها و ارگانهای متعدد دیگری به طور مستقیم یا غیرمستقیم به نحوی در امر آموزش افراد معلول دخیل هستند. اما هیچ کدام از تخصص ویژه‌ای در این زمینه برخوردار نبوده و به آنها مشخصاً وظیفه‌ای در قبال آموزش و تعلیم کشاورزان معلول محول نشده است.

اطلاعات جمع آوری شدن مشخص نمود افراد معلول از استعدادهای فراوانی برای حضور فعال در عرصه توسعه کشاورزی منطقه سود می‌برند. اگرچه تاکنون هیچ اقدام خاصی در قالب برنامه آموزش ترویج کشاورزی ویژه افراد معلول، به عنوان یک گروه خاص، به عمل نیامده است، اما بسیاری از معلولان روستایی به کشت و کار و یا پرورش دام مشغول می‌باشند. مروجان هر محل، پس از بررسی عملکرد و ارزیابی راندمان کار تولیدی کشاورزان معلول و مقایسه یافته‌ها با راندمان و عملکرد کشاورزان سالم در همان ناحیه مشخص کردند که اختلاف موجود در عملکرد تولید این دو دسته بسیار ناچیز بوده است.

اطلاعات جمع‌آوری شده نشان داد که کمتر از ۱۰ درصد کشاورزان معلول قادر به حضور در مراکز فنی، کلینیکی و آموزشی بوده‌اند و این در حالی است که هیچ کدام از این مراکز دارای تخصص و تسهیلات لازم برای آموزش کشاورزی کشاورزان معلول نبوده‌اند.

نظر به قابلیت شبکه‌های ترویج روستایی وزارتخانه‌های کشاورزی و جهادسازندگی برای تخصصی شدن در زمینه آموزش ترویجی افراد معلول کشاورز، پیشنهاد می‌شود دفاتر یا ادارات ترویج این دو وزارتخانه، مسئولیت آموزش ترویجی کشاورزان معلول روستایی را به عنوان گروه ارباب رجوع ویژه خود بر عهده بگیرند.

برخی از نتیجه‌گیرها و راهکارهای عملی در این خصوص به شرحی که در پی می‌آید ارائه می‌گردد:

* هر دو وزارتخانه‌های جهادسازندگی و کشاورزی دارای کارشناسان متخصصی در شبکه‌های سازمانی گسترده خود برای مناطق روستایی می‌باشند. این نیروهای انسانی متخصص، از توانایی لازم برای برنامه‌ریزی و اجرای برنامه‌های آموزش ترویجی کشاورزان معلول برخوردار می‌باشند.

* اگرچه نهادهای آموزش ترویجی موجود، برنامه خاصی برای آموزش کشاورزان معلول ندارند، ولی کشاورزان معلول به طور غیرمستقیم، شیوه‌های عملیات کشاورزی پیشرفته و مهارتها و تجربیات ضروری را از خویشاوندان، دوستان و همسایگان خود کسب می‌کنند.

* فعالیتهای کشاورزی، مدت و نوع عملیات زراعی و نیز منابع اطلاعاتی و انگیزشی کشاورزان معلول، جملگی شبیه کشاورزان سالم بوده است.

* هر دو دسته کشاورزان سالم و معلول، با مسائل و مشکلات زراعی مشابهی روبه‌رو هستند. این امر در مورد نیازهای آموزشی آنان نیز صدق می‌کند. البته کشاورزان معلول مشخصاً خواستار احترام و توجه بیشتر برای کمک به پیشبرد فعالیتهای کشاورزی خود بودند.

* منابع تأمین‌کننده حمایت‌های مالی و رهنمودهای فنی و نیز ماهیت عملیات کشاورزی هر دو دسته کشاورزان معلول و غیرمعلول یکسان است.

* به خاطر نقص بدنی، کشاورزان معلول تقاضا داشتند که نهادهای تولید حتی‌المقدور در خانه‌ها و یا مزارع خودشان به آنان تحویل شود.

* کشاورزان معلول درخواست داشتند که برنامه‌های آموزش کشاورزی، در خانه‌ها یا در مزارعشان اجرا شود.

* انگیزه دوسوم از خویشاوندانی که به کشاورزان معلول خود کمک می‌کنند، روابط عاطفی بوده است. در حالی که یک سوم دیگر برای بهبود شرایط اقتصادی خانواده‌های معلولان این کمک‌ها را انجام می‌دهند. لذا، می‌توان عنوان کرد که مشوقهای اقتصادی نیز ممکن است در انگیزش آنهایی که به دلایل عاطفی به خویشاوندان معلول خود کمک می‌کنند، نقش داشته باشد.

* در برنامه‌های آموزشی ویژه کشاورزان معلول، لازم است به روشها و وسیله‌هایی که کاربرد نهاده‌های اصلاح شده و استفاده از ادوات و ماشین‌آلات جدید کشاورزی را تسهیل می‌کند، توجه ویژه‌ای اعمال شود. در این رابطه کشاورزان معلول عنوان می‌کردند که در کنار آموزش، به تأمین نهاده‌های ضروری، ادوات، تجهیزات و ماشین‌آلات کشاورزی هم نیاز دارند. این موضوع دلالت بر این واقعیت دارد که عامل آموزش به تنهایی برای تأمین خدمات موردنیاز کشاورزان معلول کفایت نمی‌کند.

* انتظارات خویشاوندان کشاورزان معلول معطوف به تأمین وام و اعتبارات لازم به منظور تسهیل در خرید نهاده‌ها و تهیه و تدارک ادوات و ماشین‌آلات موردنیاز برای امور کشاورزی بوده است. در بسیاری موارد، خویشاوندان تلویحاً اظهار می‌کردند که اگر کشاورزان معلول از حمایت مالی مناسبی برخوردار شوند، آموزش به آنان آسانتر صورت می‌گیرد. این امر بخوبی مشخص می‌کند که خویشاوندان، منبع اصلی آموزشهای غیرمستقیم به کشاورزان معلول می‌باشند.

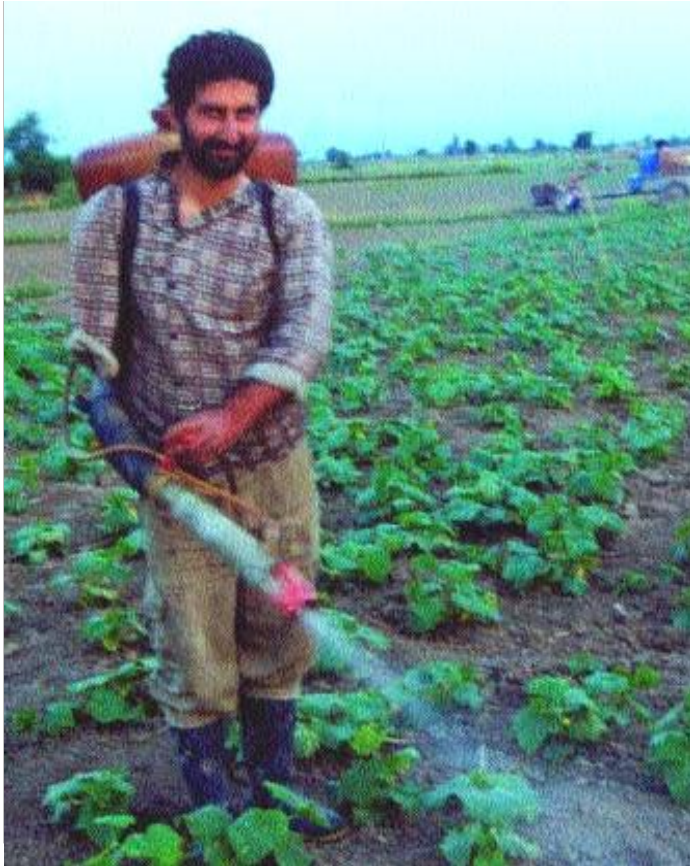
* اگر قرار باشد خویشاوندان، گروه هدف برنامه‌های آموزشی ترویج تلقی شوند، کشاورزان معلول همچنان به آنان وابسته باقی خواهند ماند. ولی اگر می‌خواهیم کشاورزان معلول، مستقل باشند و روی پاهای خود بایستند، آنان باید گروه هدف برنامه‌های آموزشی ترویج باشند.

* کشاورزان معلول دوست ندارند به عنوان موارد خاص یا افراد استثنایی تلقی شوند؛ بلکه می‌ایند مروجان با آنها همانند افراد سالم رفتار کنند.

* کشاورزان معلول فعال و پرکار، نمونه‌های بارزی برای نشان دادن اثربخشی روشهای آموزش ترویجی غیرمستقیم در روستاها هستند.

* کشاورزان معلول فعال، هنگام صحبت کردن با کارشناسان ترویج، بیشتر تمایل دارند بر انگیزه، توانمندیها و قابلیت‌های خود تأکید کنند تا ناتوانیهای خود.

* مشکلات مربوط به حرکت، جابه‌جایی و حمل و نقل نهاده‌ها و تولیدات در مزرعه، مهمترین عواقب ناشی از معلولیت کشاورزان به شمار می‌آیند، در حالی که کشاورزان معلول به طور عموم درگیر فعالیتهایی هستند که مستلزم حرکت، جابه‌جایی و حمل و نقل است. از این رو لازم است کارشناسان میدانی ترویج، بررسیهایی انجام دهند تا فعالیتها و کارهای متناسب با وضعیت جسمی کشاورزان معلول را شناسایی کنند و سپس آنها را برای روی آوردن به این کارها و فعالیتها یاری دهند.



این تصویر کشاورز معلولی را نشان می‌دهد که در حال سمپاشی مزرعه خیار خود بدون رعایت نکات ایمنی است که معمولاً در این موارد توصیه می‌شود.

* پرورش ماهی، جوجه‌کشی، زنبورداری، نوغانداری، گلکاری و پرورش طیور در زمره فعالیت‌های سبک کشاورزی هستند که در سطحی وسیع توسط تولیدکنندگان سالم در استان مازندران انجام می‌شوند، اما کشاورزان

معلول کمتر به آنها می‌پردازند. از آنجایی که محیط طبیعی این استان برای چنین فعالیتهای مناسب است، توصیه می‌شود دست‌اندرکاران ترویج، سیاستهای مؤثری را در راستای تشویق، حمایت و آموزش کشاورزان معلول برای روی آوردن به این گونه مشاغل برنامه‌ریزی و اتخاذ کنند.

منابع و مأخذ

- ۱- باقری، آ. آموزش حرفه‌ای برای جوانان روستایی، تهران: دانشگاه تربیت مدرس، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، ۱۳۷۴ (۱۹۹۵).
- ۲- بخش آمار و اطلاعات؛ آمار کشاورزی، سالن زراعی ۷۶-۷۷ (۱۹۹۷) - ۱۹۹۸ م.، تهران: معاونت برنامه و بودجه، ۱۳۷۸ (۱۹۹۹)؛
- ۳- بخش بهداشت عمومی و بهزیستی اجتماعی، توانبخشی، گزارش شماره (۱)، شناسایی تئوریک، تهران: ۱۳۶۸ (۱۹۸۱).
- ۴- بنیاد مستضعفان، پروژه تأسیس پایگاه اطلاعاتی رزمندگان در سال ۱۳۶۸، تهران: ۱۳۷۰ (۱۹۹۱).
- ۵- حسین‌پور، آ. مشارکت روستایی در مدیریت حوزه آبریز در مازندران، تهران: دانشگاه تربیت مدرس، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، ۱۳۷۲ (۱۹۹۳).
- ۶- سازمان بهزیستی، مجموعه مقالات اولین سمینار توسعه اشتغال افراد معلول، اکتبر ۱۹۹۰، تهران: روابط عمومی و معاونت توانبخشی، ۱۳۷۰ (۱۹۹۱).
- ۷- سازمان بهزیستی، حرکت، توانایی، زندگی، هفته بهزیستی؛ ۲۵ تا ۳۱ تیر ۱۳۷۸، تهران: ۱۳۷۸ (۱۹۹۹).
- ۸- کمیته امداد امام خمینی، گزارش آماری؛ ۱۳۷۳ (۱۹۹۴ م.)، تهران: بخش آمار، تحقیق و خدمات انفورماتیک، ۱۳۷۳ (۱۹۹۴).
- ۹- مرکز آمار ایران، سرشماری مسکن و نفوس در سال ۱۳۶۵، تهران: ۱۳۷۱ (۱۹۹۲).
- ۱۰- مرکز آمار ایران، سالنامه آماری ۱۳۷۷، تهران: چاپ شده در مجله جهاد، شماره ۲۲۸-۲۲۹، (۲۰۰۰ م.) ۱۳۷۸.

- ۱۱- معاونت آمار و اطلاعات (مازندران)، سالنامه آماری سال ۱۳۷۷ استان مازندران، ساری: جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۸ (۱۹۹۹).
- ۱۲- وزارت کار و امور اجتماعی، تقویم آموزش برای سال ۱۳۷۸، تهران: سازمان ملی فنی و حرفه‌ای، ۱۳۷۸ (۱۹۹۹).

- ۱۳- ILO. 1965. **Recommendation No. 99 concerning vocational rehabilitation of disabled.** Geneva, International Labour Organization, International Labour Conference.
- 14- ILO. 1993. **Appraising and providing professional centers as workshops for disabled persons.** Geneva, International Labour Bureau.
- 15- UN. 1987. **World Programme of Action Concerning Disabled Persons.** Resolution No. 37 of the General Assembly.

پوستها

پرسشنامه مربوط به فعالیتهای بالفعل و بالقوه افراد معلول روستایی در امور کشاورزی

طرح مصاحبه

استان: شهرستان:
بخش: دهستان: روستا:

مصاحبه کننده

نام مصاحبه کننده: تاریخ ... / ... / ۲۰۰۰

مصاحبه شونده

نام مصاحبه شونده: سن: جنسیت:
وضعیت تأهل: تعداد فرزندان:
باسواد یا بی سواد: سطح تحصیلات:

معلولیت

معلولیت: درصد معلولیت: مدت معلولیت:
علت معلولیت: سن آغاز معلولیت:

- درمان: تحت درمان با امیدواری بهبودی کامل
 تحت درمان به صورت تسکین علائم بیماری
 علاج ناپذیر

کسب و کار کشاورزی

- * معمولاً چه نوع ادواتی را برای تسهیل در کار کشاورزی تان استفاده می‌کنید؟
- * منبع اصلی درآمدتان چیست؟
- * چگونه کمبود درآمدتان را جبران می‌کنید؟
- * در کدام یک از زمینه‌های فعالیت کشاورزی توانایی و مهارت دارید؟

وضعیت اشتغال

- * آیا شخصاً خود - اشتغال، دستمزد بگیر و یا ترکیبی از هر دو هستید؟
- * اگر خود - اشتغال هستید، چگونه زمین کشاورزی، باغ میوه، جنگل، مرتع و یا اتاق کارتان را نگهداری می‌کنید؟
- (مالک، اجاره‌دار، یا شریک و یا غیره، لطفاً مشخص نمایید).

فصلی بودن شغل

- * آیا کار کشاورزی تان فصلی، دوره‌ای، موقتی یا دائمی است؟
- * در صورتی که کارتان فصلی، دوره‌ای یا موقتی است، لطفاً مدت اشتغال خود را به‌طور ماهانه مشخص کنید.

تجارب و مهارتها

- * آیا نیاز به کسب تجربه و مهارت دارید؟
- * اگر ندارید، تجارب و مهارتهای موجود در کشاورزی را چگونه کسب نموده‌اید؟

وضعیت آموزش

- * آیا تاکنون آموزشی دیده‌اید؟

- * در صورت مثبت بودن پاسخ فوق، زمان، مدت، افرادی که به شما آموزش داده‌اند و حوزه‌ای را که در آن آموزش دیده‌اید مشخص کنید؟
- * چگونه و با کمک چه کسانی به فعالیت کشاورزی اشتغال دارید؟
- * کدام نظام، سازمان و یا افراد شما را از نظر مالی در انجام فعالیتهای کشاورزی حمایت می‌کنند؟
- * کدام نظام، سازمان و یا افراد شما را از نظر مسائل فنی در فرایند فعالیتهای کشاورزی راهنمایی می‌کنند؟
- * کدام نظام، سازمان و یا افراد شما را به شروع و ادامه فعالیتهای کشاورزی تشویق نموده است؟

مسائل آموزشی و پیشنهادها

- * با چه مسائل و مشکلات فنی و حرفه‌ای در جریان فعالیتهای کشاورزی روبه‌رو هستید؟
- * چه نوع آموزشی را برای کمک به حل مسائل فنی و مشکلات حرفه‌ای‌تان پیشنهاد می‌کنید؟
- * با چه نوع مسائل و مشکلات اقتصادی در جریان فعالیتهای کشاورزی روبه‌رو هستید؟
- * چه نوع تسهیلات و امکاناتی به شما در حل مسائل و مشکلات اقتصادی و فرهنگی‌تان کمک می‌کنند؟
- * با چه نوع مسائل و مشکلات اجتماعی در فرایند فعالیت کشاورزی روبه‌رو هستید؟

- * چه نوع آموزشها و امکاناتی به شما در حل مسائل و مشکلات اجتماعی کمک می‌کند؟
- * معلولیت شما چه مشکلاتی را برایتان در فرایند فعالیتهای کشاورزی به وجود می‌آورد؟
- * چه نوع تسهیلات و آموزشهایی، اثرات معلولیت را در فعالیتهای کشاورزی شما مرتفع و یا کاهش می‌دهد؟
- * چه نوع آموزشی، در کدام حوزه از کشاورزی، به شما در بهبود بخشی دانش و مهارتهایتان در فعالیتهای کشاورزی کمک می‌کند؟

آگاهی و انتظارات از خدمات موجود

- * آیا شما مراکز خدمات کشاورزی را می‌شناسید؟
- * اگر می‌شناسید، چه نوع کمکی از این مراکز دریافت نموده‌اید؟
- * آیا شما با مروجان وزارت کشاورزی در سطح دهستان خود آشنایی دارید؟
- * اگر دارید، چند بار با آنها ملاقات کرده‌اید و چند بار در جلسات آموزشی آنان شرکت نموده‌اید؟
- * آیا با مراکز آموزشی روستایی جهاد سازندگی دهستان آشنایی دارید؟
- * اگر دارید، چه نوع کمکی از این مراکز دریافت نموده‌اید؟
- * آیا با مروجان روستایی وزارت جهاد سازندگی آشنایی دارید؟
- * اگر دارید، چند بار آنها را ملاقات کرده‌اید و چند بار در جلسات آموزشی آنان شرکت کرده‌اید؟
- * چه انتظاری از مراکز خدمات کشاورزی دارید؟

* چه انتظاری از مراکز آموزش روستایی جهاد سازندگی در دهستان دارید؟

آموزش و توصیه‌های دیگر

* اگر مروجان روستایی و کشاورزی شما را با برنامه‌های آموزشی و ترویجی ویژه

آموزش داده‌اند چه اولویت‌هایی را برای این برنامه‌ها پیشنهاد می‌کنید؟

* چه مکانی را برای آموزشهای ترویجی ترجیح می‌دهید: دفتر ترویج، در مرکز

آموزش، خانه‌تان، مزرعه‌تان، محل کارتان یا... (نام ببرید)؟

* ترجیح می‌دهید آموزشهای ترویجی را از کدام طریق دریافت کنید: رادیو، تلویزیون،

فیلم، نشریات، کلاس و سخنرانی، نمایش، راهنماییهای فردی و... (نام ببرید)؟

* اگر شما آموزش مناسب دریافت کنید انتظار دارید نهادها یا سازمانهای دولتی که

دارید چه امکاناتی را در اختیاران قرار دهند تا به شما کمک کنند آموخته‌های جدید

خود را به مرحله عمل درآورید:

اعتبارات تولیدی، وام، نهاده‌های اولیه، خدمات انباری، خدمات بازاریابی

کشاورزی، زمین کشاورزی، مرتع، دامهای اصلاح شده، نهاده‌های اصلاح شده،

تجهیزات و ادوات کشاورزی، تجهیزات و ادوات ویژه برای ارتقای توان فیزیکی و

تسهیل تحرک جسمی، حمایت معنوی، حمایت روحی و روانی و... (نام ببرید)؟

* لطفا پیشنهادها و نظریات کلی و یا توصیه‌های ویژه خود را در رابطه با بهبودبخشی

و سودمندی برنامه‌های آموزش فنی ترویج برای کشاورزان معلول بیان کنید؟

پرسشنامه مربوط به خویشاوندان نزدیک کشاورزان معلول

طرح مصاحبه

استان: شهرستان:
بخش: دهستان: روستا:

مصاحبه کننده

نام مصاحبه کننده: تاریخ / / ۲۰۰۰

مصاحبه شونده

نام مصاحبه شونده: سن: جنسیت:
سطح تحصیلات:
نام خویشاوند فرد معلول: نسبت خویشاوندی:

خویشاوندان معلول و دستگیری

- * چرا شما به خویشاوندان معلول خود کمک می‌کنید؟
- * به چه روشهایی و چگونه خویشاوندان معلول خود را کمک می‌کنید؟
- * چند مدت است که به آنها کمک می‌کنید؟
- * خویشاوند معلول شما به چه فعالیتهای اصلی کشاورزی مشغول است؟
- * خویشاوند معلول شما چه مشکلاتی در انجام فعالیتهای کشاورزی دارد؟
- * خویشاوند معلولتان تا چه میزان تمایل به پذیرش کمک از طرف شما را دارند:

خیلی زیاد زیاد تاحدی کم سایر (لطفاً مشخص کنید)

* خوشاوند معلولتان تا چه میزان تمایل به پذیرش راهنماییهای شما در فعالیتهای کشاورزی دارند:

خیلی زیاد زیاد تاحدی کم سایر (لطفاً مشخص کنید)

* آیا شما آموزش ویژه‌ای در زمینه کمک به خوشاوند معلولتان دیده‌اید؟

* اگر بلی، چه زمانی، برای چه مدتی، در چه زمینه‌هایی و توسط چه کسانی؟

* خوشاوند معلولتان تا چه میزان تمایل به پذیرش راهنماییهای دیگر افراد درمورد فعالیتهای کشاورزی دارند:

خیلی زیاد زیاد تاحدی کم سایر (لطفاً مشخص کنید)

* تاکنون چه تجربه‌هایی را به واسطه راهنمایی و کمک به خوشاوند معلولتان کسب نموده‌اید؟ (لطفاً مشخص کنید).

* چه کسانی شما را تشویق، راهنمایی و کمک می‌کنند تا به خوشاوند معلولتان در انجام فعالیتهای کشاورزی یاری رسانید:

دیگر خوشاوندان سازمانهای غیردولتی نهادهای دولتی

* آنها از چه طریقی به شما کمک کرده‌اند و چرا؟

* شما از مردم، سازمانهای غیردولتی، مؤسسات و نهادهای دولتی برای تدارک کمک به افراد معلول برای ادامه فعالیتهای کشاورزی‌شان، چه انتظاراتی دارید؟ (لطفاً توضیح دهید).

* به نظر شما، خویشاوند معلولتان در کدام فعالیتهای کشاورزی می تواند بالاترین عملکرد را داشته باشد و کدام فعالیتهای او از همه مشکل تر است؟

پرسشنامه مخصوص مصاحبه با مروجان و کارشناسان ترویج کشاورزی در حوزه مورد مطالعه

طرح مصاحبه

استان: شهرستان:
بخش: دهستان: روستا:

مصاحبه کننده

نام مصاحبه کننده: تاریخ ... / ... / ۲۰۰۰

مصاحبه شونده

نام مصاحبه شونده: سن: جنسیت:
سطح تحصیلات:
نام وزارتخانه: عنوان شغل: مدت خدمت:
مدت خدمت در بخش ترویج و آموزش کشاورزی:
مناطقى که در آنجا کار و فعالیت کرده‌اید؟:
سازمان متبوع در سطوح استان، شهرستان، بخش، دهستان و روستا:

کار با افراد معلول روستایی

* در حوزه‌ای که مشغول خدمت هستید چه نوع معلولیهایی را در میان کشاورزان زن و مرد روستایی بیشتر مشاهده نموده‌اید؟

* طبق برآورد شما، چه درصدی از مجموع کشاورزان حوزه خدمتی شما دارای معلولیت جسمی هستند؟

* عمده فعالیتهای کشاورزی افراد معلول کدام است.

* آیا از عملکرد فعلی کشاورزان معلول راضی هستید؟ (لطفاً برای هر پاسخ دلیل آن را نیز ذکر نمایید).

* تاکنون برای راهنمایی و آموزش کشاورزان معلول ساکن در حوزه خدمت خود، کدام خدمات را در راستای اجرای دستورات سازمان مرکزی ترویج، انجام داده‌اید؟

* با توجه به فراوانی و ماهیت معلولیتهای جسمی در بین روستاییان حوزه مأموریت خود، برای سازمانها و نهادهای غیردولتی و نهادها و مؤسسات و سازمانهای دولتی به‌منظور کمک به کشاورزان معلول در جریان فعالیتهای کشاورزی، چه توصیه‌هایی را ارائه می‌دهید؟ لطفاً مشخص نموده و پاسخ خود را در هر یک از موارد زیر توضیح دهید:

الف- تهیه و تدارک ابزار و ادوات به منظور تسهیل در کار کشاورزی افراد معلول.

ب- تهیه و تدارک سرمایه برای کشاورزان معلول به منظور شروع به کار کشاورزی و یا ادامه آن (لطفاً موارد استفاده سرمایه را مشخص فرمایید).

ج- تهیه و تدارک برنامه‌های آموزش ترویجی ویژه کشاورزان معلول و یا خویشاوندان نزدیک آنها (لطفاً پیشنهادهای خود را به طور دقیق ذکر نمایید).

د- تهیه و تدارک نهاده، وام و اعتبارات تولیدی، زمین زراعی، دام و غیره برای کشاورزان معلول تا بتوانند فعالیتهای کشاورزی خود را توسعه دهند.

هـ- تشکیل شرکتهای تعاونی کشاورزی و روستایی، انجمنها و گروههای ویژه کشاورزان معلول، به منظور تشویق آنان برای انجام کارهای کشاورزی و تأمین حمایتهای فنی و مالی مورد نیاز آنها برای انجام فعالیتهای کشاورزی.

* چه برنامه‌های آموزشی را برای بهبودبخشی دانش و مهارت کارکنان ترویج برای آنکه در کمک به افراد معلول بیشترین تأثیر و کارایی را داشته باشند، پیشنهاد می‌کنید.
* به نظر شما کدام روش ترویجی برای آموزش افراد معلول از تأثیر و کارایی بیشتری برخوردار است؟ (لطفاً فقط نام ببرید).

* برای کارکنان ترویجی که ارباب رجوع معلول خویش را آموزش می‌دهند، چه تسهیلات اداری را پیشنهاد می‌کنید تا کارایی بیشتری داشته باشند؟

* چه نوع ساختار سازمانی را برای ایجاد و یا توسعه برنامه آموزش ترویجی ویژه کشاورزان معلول توصیه می‌کنید؟

* آیا شما تاکنون می‌دانستید چه نوع مؤسسات دولتی، سازمانهای غیردولتی و انجمنهایی مشغول فعالیت در امر آموزش کشاورزی به افراد معلول هستند؟ (لطفاً فقط نام ببرید).